VIIKONVAIHDE

IKIVIHREÄT

ERKKI VOUTILAINEN

Tapio Rautavaara menestyi hyvin myös urheilijana.

Tapsan tahdissa

”Mä tässä kerran ullakolle yksin kapusin
ja sattumalta vanhan kaapin siellä aukaisin.
Mä sitä pengoin, mitä lienen oikein etsinyt.
Niin löysin vanhan olkihatun, tästä kerron nyt.”

Isoisän olkihattu on **Tapio Rautavaaran** (1915–1979) säveltämä ja sanoittama kappale, jonka tunnetuimman version hän levytti vuonna 1951.

Laulelman on sovittanut **Georg Malmstén**. Kerrotaan, että Molli-Jori tarttui toimeen, kun toinen tuottajalegenda, **Toivo Kärki**, ei ehtinyt sovitusta tekemään.

Olkihattu olympialaisista

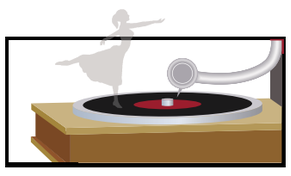

Kappaleen ilmestymisen aikaan Rautavaara oli jo tunnettu laulaja, elokuvanäyttelijä ja urheilija. Tapsa oli voittanut kultaa keihäänheitossa Lontoon olympialaisissa 1948 ja pronssia Oslon EM-kisoissa 1946. Suomen mestaruuksiakin hänellä oli lajissa viisi.

Tarinan mukaan Rautavaara sai ajatuksen lauluun olkihatusta, jonka hänelle lahjoitti vuoden 1932 Los Angelesin olympiakisojen 5 000 metrin juoksun voittaja **Lauri Lehtinen**. Tämä oli saanut hatun Suomen joukkueen johtajalta, **Urho Kekkoselta**.

Karu tyyli viehätti

”Vaan miten vähän jääkään meistä muistoks tulevain,
kuin isoisän tarinasta olkihattu vain.”

Tapio Rautavaaran koruton tulkinta vetosi suomalaisiin. Kappale ylitti kultalevyn rajan ja siitä tuli kestosuosikki myös Lauantain toivotut levyt -toivekonsertissa.

Vähemmälle huomiolle jäivät uudelleen sovitetut versiot, jotka Tapsa äänitti 1960- ja 70-luvulla sekä amerikkalaisen lauluyhtyeen Delta Rhythm Boysin englanninkielinen tulkinta Grandpa’s Strawhat vuodelta 1964.

Olkihattu oli suosittu kesäajan päähine 1800-luvun lopulta 1940-luvulle saakka. Esimerkiksi veneilijöiden käyttämä hattu valmistetaan oljista ja se on tavallisesti ympäröity nauhalla.

Pohjoisilla leveysasteilla olkihattu oli herrasväen suosiossa, mutta etelän maissa päähinettä käyttivät myös peltotyöläiset auringonsuojana.

Levyllä ja valkokankaalla

Köyhistä oloista huipulle noussut Rautavaara oli lähtöisin yksinhuoltajaperheestä. Hän ehti levyttää yli 30-vuotisen uransa aikana 328 laulua.

Kultalevyjä Tapsalle kertyi hänen elinaikanaan kaikkiaan kuusi. Hän esiintyi 22 elokuvassa.

Rautavaaran perintöä vaalitaan edelleen. Laulajan synnyinkunnassa Nokialla on vuodesta 1987 lähtien järjestetty vuosittain Tapsan Tahdit -musiikkitapahtuma.

Tapsan elämästä on tehty myös useita näytelmiä ja **Timo Koivusalon** ohjaama menestyselokuva Kulkuri ja joutsen (1999).

RIKU-MATTI AKKANEN

YRTTIMAAN TARINOITA

Viilentävä minttu

Viherminttu, englanniksi spearmint ja piparminttu, peppermint, ovat purukumin ystäville tuttuja. Molemmat kasvit menestyvät Suomessa hyvin. Jopa niin hyvin, että niille on hyvä järjestää kasvimaalta oma nurkka, jossa ne voivat rauhassa rehottaa.

Minttujen kirjo on valtava. Edellä mainittujen lisäksi on esimerkiksi omena-, sitruuna- ja inkiväärimINTTUA. Eri lajeja, alalajeja, lajikkeita ja muotoja arvioidaan olevan kaikkiaan toistatuhatta.

Keittiössä mintuista voi tehdä vaikkapa kastikkeen lampaanlihalle. Mintun lehtiä voi käyttää myös tuoreena salaateissa, leivän päällä tai yrttivoissa. Vahvan makuinen piparminttu kuitenkin jyrää helposti muut maut alleen.

Lähi-idässä ja Pohjois-Afrikassa minttuteetä juodaan aamusta iltaan. Mintun lisäksi juomaan laitetaan vihreää teetä ja runsaasti sokeria. Se kaadetaan pieniin laseihin korkealta, jolloin mintun tuoksu leviää huoneeseen.

Minttujen teho perustuu haihtuviin öljyihin, joista tärkein on mentoli. Mentoli irrottaa limaa, mistä syystä minttutee helpottaa flunssassa.

Mentoli on desinfioivaa, antimikrobista ja tulehduksia ehkäisevää, joten ei ihme, että sitä käytetään hammastahnoissa. Myös tupakkateollisuus hyödyntää minttujen hengitystä raikastavaa vaikutusta.

TOPI LINJAMA

Kiviaidoista saaret tunnetaan

Atlantin armoilla Irlannin rannikolla sijaitsee kivisiä saaria, joilla ikivanhaa iirin kieltä puhuvien asukkaiden leipä on tiukassa. Eristäytyneillä saarilla turismi tuo elannon yhä useammalle maanviljelyksen ja kalastuksen sijaan.

INIS MÓR (MT)

1600-luvulla englantilainen puritaani Oliver Cromwell valloitti Irlannin ja uhkasi lähettää katoliset ”joko helvettiin tai Connachtiin”, Irlannin karuun länsiosaan.

Monet tottelivat käskyä ja muuttivat Aransaarille. He kehittivät mantereesta riippumattoman elämäntyylin, rakensivat viljelysmaansa levästä ja pitivät kiinni äidinkielestään iiristä.

”Kotona meillä puhuttiin englantia, mutta koulun kävin iirin kielellä. Enää en osaa sitä kirjoittaa, mutta puhuminen sujuu kyllä”, sanoo **Moss Joyce**, Inis Mórin asukas, rakennusurakoitsija ja maanviljelijä.

Hainmaksasta kosmetiikkaa

Merellisen saaren tärkein perinteinen elinkeino on kalastus. Vielä reilut parikymmentä vuotta sitten saarelaiset pyysivät maailman toiseksi suurinta hailajia, jättiläishaita.

”Haista otettiin talteen maksat, jotka säilöttiin tynnyreissä kosmetiikkateollisuutta varten. Haju oli kuvottava”, Joyce muistelee.

Alun perin hainmaksaöljyä käytettiin myös polttoöljynä lampuissa.

Nyt pyydyksiin jää hummereita, rapuja, turskaa ja makrillia. Saarella on toistakymmentä pientä lähivesillä kalastavaa alusta ja jokunen suuri troolari, jotka kalastavat Norjan vesillä.

Hylkeistä haittaa

”1980-luvulla Inis Mórin rannikolla eli parikymmentä hyljettä. Nyt niitä on tuhat, ja ne tuhoavat kalastajien pyydyksiä. Mutta koska ne ovat turistien mieleen, niitä ei voi ampua”, Joyce sanoo.

Hylkeitä ja lintuja lukuun ottamatta saarella on vähän villieläimiä. Kärpät ovat ainoita petoja.

Kanikanta onkin kasvanut melko suureksi elinoloiltaan otollisilla hiekkamailla.

”Kettuja on joskus yritetty istuttaa saarelle, mutta ne söivät kanien sijaan kanat.”

Lama vie karjan

Joycella oli ennen viitisenkymmentä lehmää ja lähes saman verran poneja.

160 maahehtaaristaan hän ei ole luopunut, mutta lehmät ovat poissa ja poneja on enää 14. Monet muutkin ovat luopuneet poneista ja hankkineet tilalle lehmiä, sillä tuotantoeläinten hinta on pysynyt korkeana laman aikana.

”Taloustilanne on niin huono, ettei mitään eläimiä oikeastaan kannata pitää. Kun rakennushommiakin on nyt vähän, on aikaa vihdoin remontoida omaa taloamme”, Joyce kertoo.

Rakennusurakoita löytyy nyt lähinnä mannermaalta. Joyce vietti edellisen laman aikaan kymmenisen vuotta rakennushommissa Bostonissa Yhdysvalloissa.

”Nuoret lähtevät taas saarelta. Onhan se mukavaa, että he saavat nähdä maailmaa. Mutta se ei ole mukavaa, että heidän on pakko lähteä.”

Pellot rakennettu levästä

Aransaarten peruskallio on kalkkikiveä. Toisin kuin manner-Irlannissa, turvetta ei esiinny lainkaan.

”Vielä 60 vuotta sitten lehmänlantaa käytettiin polttoaineena”, sanoo Joyce.

Viljelysmaata saarille luotiin ensin raivaamalla pelloista irtokivet ja kasaamalla ne aidoiksi peltojen ympärille.

Sitten pellolle ajettiin hiekkaa ja merilevää.

Kun levä maatui, pellolla voitiin viljellä perunaa ja vihanneksia. Suuri osa saaresta on silti edelleen paljasta kalkkikiveä.

Saaren alkuperäinen kasvillisuus on sekoitus arktista, Välimeren ja Alppien kasvillisuutta. Kukat puhkeavat väriloistoon touko–kesäkuussa.

Paljon tuotavaa mantereelta

”Koska kalkkikiven päällä on niin ohut maakerros, se kuivuu äkkiä. Tarvitsemme säännöllistä sadetta, jotta kasvit jaksaisivat kasvaa.”

”Viljanviljelyä ei saarella enää ole juuri lainkaan, ja eläimille lisärehut on haettava Galwaysta”, Joyce kertoo.

Yhteysalus kiertää saarien ja Galwayn väliä kolme kertaa viikossa. Päivittäiset lauttavuorot kuljettavat vain ihmisiä.

Vielä 50-luvulla saarella oli myös lampaita. Nykyisin myös saaren tunnetuinta matkamuistoa, aran-villapaitaa, varten langat tuodaan muualta.

Pyöräillen päivässä

Kesällä Inis Mórin saarelle saapuu laivoilla jopa 2 000 turistia päivässä. Neljänsadan asukkaan saarella muutos on melkoinen.

Turisteja kiehtovat saarien ikivanhat linnoitukset ja rauniot, ainutlaatuinen luonto ja mykistävät maisemat.

Vuokraamossa toista tuhatta polkupyörää odottaa kesää, ja lukuisat paikalliset oppaat valjastavat hevosensa turistikärryjen eteen lomakauden alettua. Pienen saaren voi päivässä kiertää pyöräillen.

”Saarellamme on kolme kirkkoa, kolme pubia ja kolme koulua”, Joyce mainitsee.

Lapset voivat käydä peruskoulun Inis Mórilla, mutta toisen asteen koulutukseen on matkustettava mantereelle.

Turistit poikima-apuna

Saarien tunnusmerkkiä, kiviaitaa, kolmella saarella on yhteensä yli toista tuhatta kilometriä.

Elämää saarilla tuetaan perinne- ja maaseututuilla, ja nykyisin tukea saa myös kiviaitojen entisöintiä varten.

”Eläinlääkärin saaminen saarelle on melko mahdotonta. Meidän on oltava omia eläinlääkäreitämme. Ja samalla ihmislääkäreitäkin.”

”Kerran lehmän poikiessa kolme australialaista turistia sattui kävelemään ohi. Pyysin heidät avuksi vetämään vasikkaa ulos. He tekivät työtä käskettyä ja kertoivat jälkeenpäin, että se oli ollut koko Euroopan kiertomatkan hienoin hetki”, Joyce muistelee.

SATU PITKÄNEN

SATU PITKÄNEN

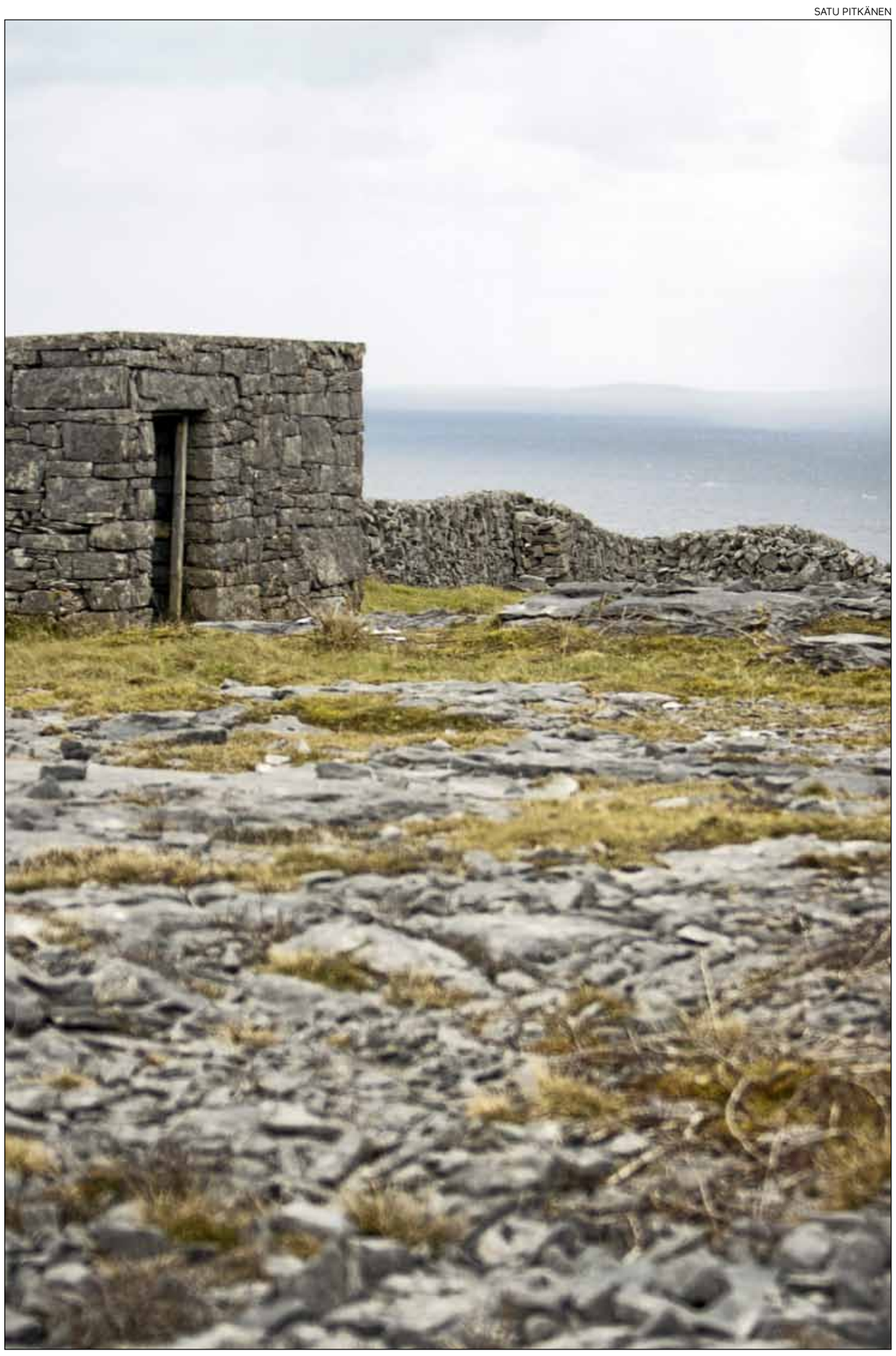

Aranilaista peltoa rakennettaessa oli ensin raivattava pois kivet. Niistä rakennettiin aita peltoa rajaamaan. Työ on jäänyt puolitiehen, sillä kalkkikiven päälle ei ole kerätty merilevää ja hiekkaa maaperää muodostamaan.

Moss Joyce esittelee hummeripyydyksiä. Rampilla näkyy myös perinteisen mallinen kalastusvene, currach.

ARANSAARET

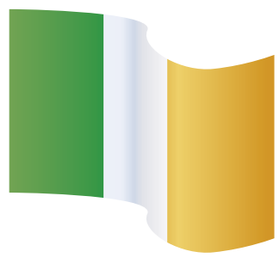

Länsirannikon reunamilla

Kolme saarta, joista suurin on nimeltään Inis Mór, keskimmäinen Inis Meáin ja pienin Inis Oírr.
Inis Mórilla on kokoa 31 neliökilometriä. Yhteensä saarilla on asukkaita noin 900.
Saaret kuuluvat Galwayn kreivikuntaan, joka sijaitsee Connachtin provinssissa. Se kärsi Irlannin alueista pahimmin 1800-luvun puolivälin suuresta nälänhädästä.
Koko Connachtin alueella arvioidaan olevan 40 000–50 000 kelttiläisiin kieliin kuuluvan iirin puhujaa.

Elokuva esitteli kansaa ja kulttuuria

Kuuluisan elokuvaohjaaja **Robert J. Flahertyn** ”Man of Aran” oli eräs maailman ensimmäisistä etnograafisista eli kansaa ja sen kulttuuria kuvaavista elokuvista. Se esitteli saarelaisia vanhoissa toimissaan viljelemässä perunaa ja pyytämässä haita.

Osa elokuvan dramaattisista tapahtumista on näytelty, mikä on herättänyt arvostelua.

Pääpalkinto elokuvajuhlilla

Vuonna 1934 valmistunut elokuva esitteli Aransaaret ulkomaailmalle, ja voitti muun muassa Venetsian elokuvajuhlien pääpalkinnon.

Elokuvassa nähdyt talot ovat edelleen turistinähtävyyksiä Inis Mórin saarella.

SATU PITKÄNEN

» Viljanviljelyä ei saarella enää ole juuri lainkaan, ja eläimille lisärehut on haettava Galwaysta.«

MOSS JOYCE

Turistit tervehtivät perinteisen olkikattoisen aranilaistalon edustalla laiduntavaa connemaraponia.